

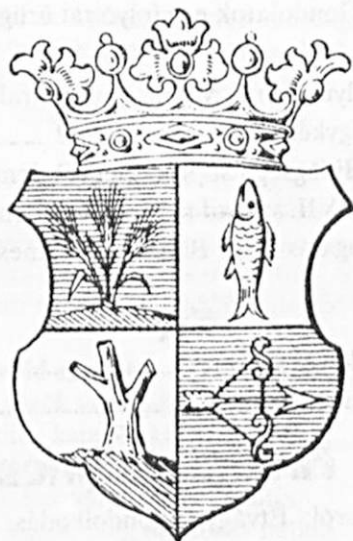
BELVEDERE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

Szerkeszti: Annus Gábor, Kersner Ákos, Soós Mihály

Nem jelentett különálló egységet
Kárpátalja

Az egymásmellettség békéje
Erdélyi Magyarság

Szabolcs vármegye

A legtöbbben februárban házasodtak
Hidegség

MCMXCI Február

Tartalom

II. évfolyam 1. szám

1991. február

ADY ENDRE: E nagy tivornyán 3

Hajdani vármegyéink

Szabolcs vármegye 4

Kárpátalja

ZUBÁNICS LÁSZLÓ: Kárpátalja a XX. században 5

Erdély

KERSNER ÁKOS: Magyarok vannak Európában!
- Gondolatok egy folyóirat ürügyén - 8

PANKER CSABA: Melyik Zrínyi Miklós kapott uralkodói
kegyként pénzverési jogot? 10

SOÓS MARIANNA: Hidegség (Sopron megye) demográfiai viszonyai
a XVII. század második felében 12

RÓZSA CSILLA: Látogatás Nagy Bálint bognármesternél 15

Téka

Robert Merle: Szenvedélyes szeretet 18

Irving Stone: A görög kincs 18

Anekdotalikincs

A zenedíj; A házasságról; Étvágy és gondolkodás; Péntek;
A dilettáns és a zseni 19

Kiadja: A szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Történettudományi Tanszékének IV. Béla Köre

Kiadásért felel: Dr. Szegfű László
Megjelenik: 250 példányban

Ady Endre:

E NAGY TIVORNÁN

Terítve a Föld: lakni tessék,
Tombolj, Világ, most szabadult el
Pokloknak minden pokla rajtad,
Ha akartad vagy nem akartad,
Hollókkal és kóbor kutyákkal
Kész a lakoma, kész az egység.

Véres bor koponya-pohárban,
Hajtsd föl, Világ, idd ki fenéig,
Idd ki hősiezen és bátran:
Most már mindegy, most rohanj végig,
Végig a Téboly zöld-vér-útján.

S Téboly, most már ne szemérmeskedj,
Szakadnak a vásznak, szakadnak.
Eljött az álmodt minden-mindegy,
Esküdjünk a mindent-szabadnak,
Bőrünk úgy is ördögök bőre:
Lakomázzunk s aztán - előre.

Ha tivornya, legyen tivornya.
Olyan mindegy, élni, nem élni
S gyáva-e az ember vagy hős, sz,
Olyan mindegy: van-e tán még rossz
S van-e még tán megbecsülendő?

Herold-csizmám egy kicsit sáros,
De jövők vígság-hirdetéssel:
Ordíts, kapu és kiált, város,
Kárhozzatok, most van a napja
S akinek van még virradatja,
Ne haljon meg kárkozás nélkül.

Egész világ szötte kibomlott,
S én egy nyomorék fonál hurkán
Még mindig csak bénán zsibongok?
Mit törődjünk elmúltak voltján?
Terítve a Föld, lakni tessék:
Éljünk dögig e nagy tivornyan.

(1918)

Hajdani vármegyéink

SZABOLCS VÁRMEGYE

Megyénk képe ezelőtt egy fél évszázaddal megnyerő és érdekes volt. Képzeljünk magunk elé egy mérföldekre terjedő hullámos fennsíkot; menjünk az egymáshoz közel fekvő községekbe, melyeknek csinos és tiszta nádasházaiban sorsával megelégedett és földesurát tisztelve szerető munkás nép lakik, látogassunk el a falu végein évszázadok óta álló nemesi kúriákba, ahol anyagi jólét mellett, patriarchális élet, vendégszeretet és vallásosság honol, s megkapjuk a Nyír hű képét.

A tiszta magyar, nemes, úri vármegyének Szabolcs volt mindenkor a mintaképe, e vármegye volt otthona a független szabad gondolkodásnak. Kedélyes, víg élet jellemezte vármegyénk jeleseinak gyakori együttlétét és gyakorolt hasonló befolyást megyénk egész társadalmára. Itt beszélték meg a követküldést, később képviselő-választást, a megyegyűléseken teendő indítványokat és hozandó határozatokat.

Ma már minden megváltozott. A szabadságharcz alatti két év teljes jövedelmi deficittel végződött a birtokos osztályra nézve. A változott viszonyok folytán elkerülhetetlenné vált gazdasági beruházásokra szükséges tőke teljes hiánya, az új adózási rendszer felette terhes és zaklató volta, nemkülönben azon sajnos, bár menthető körülmény, hogy a birtokos osztály a megváltozott viszonyokkal nem tudott és nem akart számolni, mert a dolgok új rendjének tartós voltában éppenséggel nem hitt.

Elég volt két évtized arra, hogy az ősi birtokost deposszedálja, anyagi függetlenségétől megfosssa, a közügyekben gyakorolt döntő befolyását megsemmisítse s a társadalmi rendet teljesen megváltoztassa és alapjában felforgassa.

Ma már hiába keresnők a faluvégeken őrt álló nemesi kúriákat, a szeretet és kölcsönös becsülés kötelékével hozzájuk fűzött vallásos munkás népet. De találunk a régi nemesi kúriákon új települteket, a falvakban szegény, elégedetlen, új és régi földesurait egyaránt gyűlölő munkásnépet, a társadalmi fókuszok helyett kaszinókat, tekintélyek helyett a tőke hatalmát és rosszul értelmezett és alkalmazott egyenlőséget, az elégedettség helyett igényeket, az ideálok helyén sívár materializmust.

(Szabolcs vármegye c. monográfia alapján, Bp. Országos Monográfiai Társaság. 1900.)

Kárpátalja

Zubánics László (Ungvár):

KÁRPÁTALJA A XX. SZÁZADBAN

Kárpátalja, mint politikai alakulat, az első világháború után jött létre. 1918-ig, az *Osztrák-Magyar-Monarchia* és azon belül a történelmi Magyarország összeomlásáig nem jelentett különálló egységet. Egy évezreden át egyszerűen a *Magyar Királyság* része volt, egészen pontosan az északkeleti magyar felvidék volt.

Kárpátalja névvel jelölték a trianoni békekötéssel 1920. június 4-én a *Csehszlovák Köztársaság*hoz csatolt 12.656 km²-nyi területet, melynek meghatározó etnikuma ekkor már a kárpátukrán (*ruszin*) lakosság volt, domináló kisebbsége pedig a magyar lett.

Területének túlnyomó részét egy természeti tájegység, az Észak-keleti Kárpátok teszi ki, s hozzá tartozik az Alföld pereméhez símuló Tisza-menti - egykor mocsaras - törmeléklejtő. Déli részén a Szatmár-Beregi síkság húzódik.

A tengelyhatalmak bécsi döntőbírósági ítélete értelmében 1938. november 2-án Magyarországhoz kerültek Kárpátalja zömében magyarlakta területei *Beregszász*, *Ungvár* és *Munkács* városokkal. 1939. márciusában a magyar csapatok Kárpátalja szinte egész területét birtokukba vették. A 12.171 km²-nyi terület 496 ezer lakosának mintegy 12,7 %-a volt magyar.

A Lengyelország keleti felét birtokba vevő szovjet csapatok elérték Kárpátalja határait is. A szovjet kormány 1939. szeptemberében nyilatkozatot adott közzé, melyben kijelentette, hogy tiszteletben tartja Magyarország határait.

Magyarország 1941. június 23-án megszakította diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval, s június 26-án bekapcsolódott a Szovjetunió-ellenes háborúba, hogy határaitól eltávolítsa "a szovjet-ukrán veszedelmet".

1944. októberében a szovjet csapatok, köztük a 18. lövészhadosztály (politikai biztosa *Leonyid Iljics Brezsnyev*) csak több napi ostrom után, a magyar csapatok hátbatámadásával tudta áttörni a Kárpátok gerincén épült *Árpád-vonalat*. Kárpátalja stratégiai fontosságú vasúti és közlekedési csomópontjait elfoglalták, a városokba helyőrségeket telepítettek.

1944. november 26-án a munkácsi "Druzsba" moziban tartotta meg I. kongresszusát a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottsága, mely kiáltványt adott közre "a Kárpátontúli Ukrajinának a Szovjet Ukrajnával való újraegyesüléséről". Ugyanekkor magyar és sváb nemzetiségű munkaképes férfiak tízezreit vitték "háromnapos" (valójában több éves, sokaknak "életfogytiglani") közmunkára. Csak töredékük térhetett vissza otthonába, a többieket az éhség és a kegyetlen bánásmód vitte el. Ők Szohyván ill. Belorusszia és Szibéria ismeretlen fogolytáborainak tömegsírjaiban nyugszanak.

A Szovjetunió és Csehszlovákia ideiglenes kormánya között 1945. június 29-én létrejött szerződés értelmében Kárpátalja a Szovjetunióhoz került. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1946. január 22-i rendelete Kárpátalját besorolta Ukrajna egyéb közigazgatási egységei közé. A 40-50-es évek évek politikáját a magyarsággal szemben két tényező befolyásolta: az ukrán nacionalizmus és a személyi kultusz.

Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságainak I. Kongresszusa

KIÁLTVÁNY

Kárpátontúli Ukrajinának a Szovjet Ukrajnával való újraegyesüléséről

Kárpátontúli Ukrajna számára eljött a várva várt örömteli történelmi nap. A hős Vörös Hadsereg segítségével levetette a német-magyar ígát. Végetvetettek a sokszázados magyar és más idegen uralomnak Kárpátontúli Ukrajna öröktől fogva ukrán földjein.

Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságainak I. Kongresszusa az egész lakosság nevében szívből jövő köszönetet mond az önfeláldozó Vörös Hadseregnek, amely elűzte a német-magyar agresszorokat, és elhozta népünknek zászlain az örömet és a boldogságot. Éljen a Szovjetunió marsallja, a Vörös Hadsereg Főparancsnoka, a mi apánk Joszif Visszarionovics Sztálin!

Századokra elszakítva az anyanemzet Ukrajától, a kárpát-ukrán népet az éhezés és a kihalás veszélye fenyegette. A parasztság, amely a kárpátukrán nép többségét alkotta, föld nélkül maradt. Népünk vérell és verítéssel megszerzett javai a magyar és más idegen elnyomókat gazdagították. Nyelvünket üldözték, iskoláinkat bezárták, a nemzeti ukrán kultúrát rombolták és megsemmisítették. A népet idegen telepések kiszorították földjeiről. 1826-tól fogva egy évszázadon át kénytelenek voltunk az éhségtől, elnyomástól és jogtalanságtól védekezve kíváncsolni idegen országokba, többszázezer kárpátontúli ukrán.

(...)

Legnehezebb Kárpát-Ukrajna számára az 1938-as, s az utána következő hat év magyar rabság volt. A Csehszlovák kormány a hitleri Németország nyomására átadott minket a magyar fasiszták rabságára.

Egy ellenállási kísérlet, egy lövés nélkül, velünk fizettek a német-magyar imperialistáknak, hogy megmentse Csehszlovákiát. Kárpátontúli Ukrajna aprópénzzé vált a nemzetközi arénán.

Tehettük ezt velünk azért, mert elszakítva az ukrán anyanemzettől erőtlenebbek voltunk. Tehettük ezt velünk azért, mert nem fejeztük be a harcot Kárpátontúli Ukrajinának a Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséért, s kívül maradtunk Szovjet-Oroszország nagy népeinek családján.

(Részletek)

*Munkács
1944. november 26.*

A háborút követő években a vidék magyar lakossága a háború előttinél kisebb lett. Ez - egyrészt - a hortysta idők kommunistaüldözésével, a háborús veszteségekkel és a front előli evakuálással magyarázható, másrészt a - már említett - "málenkij robottal", amely megfosztotta a vidék magyarságát a munkaképes férfiakról. Ismerjük Sztálin véleményét: "a nemzetiségi kérdés elsősorban vagonkérdés".

Kárpátalja magyar lakossága megfélemlítve élt a hrucsovi, majd a brezsnyevi időkben is. Jellemző, még a legkisebb kulturális rendezvényekre is engedélyeket kellett beszerezni. A KGB mindig árgus szemekkel figyelte a magyarságot, nem készül-e valamire. Soha nem volt még olyan vasfüggöny két - úgymond "baráti" - ország között, mint amilyen Szovjetuniót Magyarországtól elválasztotta.

A nyolcvanas évek közepéig még az útutazások is problémásak voltak. Mindenki köteles volt kitölteni egy űrlapot, melynek tartalmaznia kellett - többek közt - a következő adatokat:

- név, nemzetiség, születési év, szülők, iskolai végzettség, párt(?)tagság, munkahely, volt-e korábban külföldön, volt-e büntetve stb.
- testvérekről ugyanezek az adatok
- a meghívóról ugyanezek az adatok
- és még 4-5 aláírás és pecsét, okmánybélyeg

S mindezek után várni fél évet, de lehet, hogy 4 hónap múlva elutasítják a kérelmet.

A hatalom cinizmusára jellemző példa, hogy a csernobili katasztrófa után mindenki köteles volt felmutatni egy igazolást a pszichikai állapotáról.

Erdély

Kersner Ákos:

MAGYAROK VANNAK EURÓPÁBAN!

- Gondolatok egy folyóirat ürügyén -

Most mikor az RMDSZ-t, mint "etnikai alapon szerveződő pártot" le akarják tiltani a román politika színpadáról, most mikor a román televízió magyarnyelvű adásait durván megkurtították, s amikor Király Károly kénytelen volt számonkérni Petre Romantól mindazokat az ígéreteket, melyeket 1990. januárjában, februárjában tett, s amelyek lényege az erdélyi magyarság jogainak széleskörű kiteljesítése lett volna, s amikből - sajnos - mára sem valósult meg szinte semmi, most mikor a román kormány hivatalos lapja, az *Azi* azzal vádolja az RMDSZ-t, hogy "többet akar, mint amennyit a román nép minden jóindulatával és nagylelkűségével biztosítani tud, sőt többet követel, mint amennyit a világ bármely demokratikus államában a nemzetiségeknek szavatolnak", s amikor az Öböl-háború képei és belső bajaink ismét elvonták figyelmünket Erdélyről, akkor feltétlen szükség van egy olyan orgánusra, amely felvállalja az erdélyi magyarság ügyét.

Teszi ezt magas színvonalon, hiteles kép nyújtásával, vagdalkozás és felesleges indulatok gerjesztése nélkül, tényszerűen, de elkötelezettséggel.

Nos ez a lap, ma - szerencsére nem egyedül - az *Erdélyi Magyarság*. A lap "független politikai és művelődési szemle". Negyedévenként jelenik meg - Köteles Pál főszerkesztésében. Eleddig 5 szám látott napvilágot. Rendkívül ízléses, színes kiadvány, illusztrációit többek közt a Képzőművészeti Főiskola hallgatói készítették.

A szerzőgárda feltétlen biztosíték arra, hogy az újság bármely értékelésnek megfeleljen, s bármely vitapartnerrel egyenrangú félként cserélhesse ki nézeteit. Mert az Erdélyi Magyarság alkotó vitára szólít fel minden olyan kérdésben, amely Közép-Kelet-Európa népeit megosztja - a kisebbségek helyzetének megítélésében, az óhajtott európai út elérésében.

Teszi ezt azért, mert vallja: a vita még nem harc, sőt annak ellenére van. Párbeszédre szólít fel, jobbot nyújt és nem aknamunkát végez.

A lap igényes olvasmány; a kisebbségi lét problémáinak bemutatása mellett az európaiság oly sokat emlegetett, de kevésbé elért eszményét állítja magának mércéül.

Rovatai: a Valóság, a Mérleg, a Szépművészet, a História, a Visszapillantó, a Figyelő etc. mind ennek az eszménynek jegyében szerveződtek.

Lapjain kultúránk klasszikusai vallanak a trianoni traumáról: Juhász Gyula: A Békekötésre, Babits Mihály: Csonka Magyarország, Móricz Zsigmond: Erdély.

Az 1947-es párizsi békekötésről: Illyés Gyula: Szemtanu. Olvashatjuk Tőkés László korai hitvallásait, Horn Gyula írásait a Tömbök Európájából a régiók Európájába címmel. Eugen Ionescu véleményét: *"Minden megváltozott, semmi sem változott. S én aki annyira bíztam a nemrég lezajlott forradalomban, kétségkívül nem hiszek már a románokban..."*. Részletet H.H. Bandholz tábornok 1919-es naplójából; a román megszállásról. Olvashatunk a Vatráról, a román értelmiség véleményéről.

Széles a skála, s ez a lap legfőbb érdeme; az árnyaltság, a legkülönbözőbb vélemények ütköztetése, bemutatása.

Tükörkép: ilyenek vagyunk - ilyeneknek látnak bennünket. Változnunk kell, hogy a minket változtatni akarók is alakuljanak. Hogy megvalósuljon az, ami Erdély vegyeslakta falvaiban évszázadok óta létezik: a tolerancia, egyszerűbben az egymásmelletiség békéje, a normális állapot, amikor senkit nem bánt a másik mássága.

Ez a vágy manapság (is) utópiának tűnik. Az Erdélyi Magyarság célja, hogy az utópiából realitás váljon.

Címétől eltérően a Vajdaság, a régenvolt Felvidék, Kárpátalja, Burgerland magyarságát is bemutatja, megszólaltatja, hogy ráébredjen: nincs kisebb vagy nagyobb "síp" fontos és kevésbé fontos kisebbség. Magyarok vannak Európában!

A lap - számunkra is - rendkívül hasznos rovatai a Könyvek Erdélyről és az Erdély történelmi kronológiája.

Zárásként had idézzek egy, a lap eszmeiségét híven tükröző részletet - "... a kiegyezés utáni évtizedekben, Miron erdélyi, görögkeleti érseknek is lehetett némi igazsága. A toleranciát csak tolerancia szüli. Pedig hát ortodox pópák aligha gyanúsíthatók a románság elárulásával".

Az Erdélyi Magyarsággal, Mison pópával, Sütő András Szervétjével mondjuk, kiáltuk: *"Tolerance, tolerance!"*

Ennyit kérünk. Sajnos ez, most még - nem kevés.

(Lapzárta után érkezett szerkesztőségünkbe az Erdélyi Magyarság 1991. februári száma. Örömmel fedeztük fel, hogy lapunk 1989. novemberi számából átvették Sütő András Vincze Jánoshoz írt levelének részleteit.)

Panker Csaba:

MELYIK ZRÍNYI MIKLÓS KAPOTT URALKODÓI KEGYKÉNT PÉNZVERÉSI JOGOT?

A numizmatákat és a történészeket egyaránt sokáig foglalkoztatta az a kérdés, igaz-e, hogy *Zrínyi Miklós* (1508-1566), a *szigetvári hős* pénzverési joggal rendelkezett. Egyesek szerint tallért és garast is veretett királyi engedéllyel, melyeken saját jegyeit is feltüntethette.

Szemben sok szakirodalom szerzőjével két jeles numizmatánk, *Unger Emil* és *Huszár Lajos* nem állítja határozottan, hogy ez a *Zrínyi Miklós* veretett pénzt. Tekintsük hát át röviden a történelmi forrásokat, melyekből talán kiderül, ki is verethette azokat a bizonyos pénzeket!

A másik *Zrínyi Miklósról* (? -1534), az *apáról* kevés írásos dokumentum maradt fenn. Legfőbb ténykedése a családi javak gyarapítása volt. Kora többi oligarchájától semmiben sem különbözött, céljai elérése érdekében semmilyen eszköztől nem riadt vissza. Mint *II. Lajos* alattvalója, már 1524-ben titkos alkudozást folytat *Ferdinánd ausztriai herceggel* - a későbbi *I. Ferdinánddal* - arról, hogy átadja neki gozdanskói és besnyicei bányáit krajnai és istriai birtokokért cserébe. A bányák komoly anyagi értéket jelenthettek, mert *Ferdinánd* egy terjedelmes grófságot falvaival együtt, és egy várost is hajlandó volt adni értük.

Erről a titkos alkuról azonban Budán is értesültek. *II. Lajos* tiltakozott sógoránál, *Ferdinándnál*, ugyanis *Zrínyi* ezeket a bányákat már jóval előbb a magyar kormánynak ígérte. Ennek a - *II. Lajossal* folytatott - korábbi egyességek eredménye lehetett, hogy *Zrínyi Miklós* dénárokat verethetett. Ismert példányain 1521 és 1526 évszám mellett *II. Lajos* neve és a *Zrínyiek* sasszármazs címere szerepel.

A mohácsi katasztrófa és II. Lajos halála után a horváth főurakkal egyetemben Zrínyi Miklós is - alig két héttel Ferdinánd 1526. december 16-i magyar királlyá koronázását követően - hűségesküt tesz a Habsburg uralkodónak. Továbbra is verethetett pénzt - ebben bizonyára szerepet játszhattak a korábbi bányaalkuk is -, már Ferdinánd nevével, de továbbra is saját - sasszárnyas - címerével.

Ferdinánd 1529. november 18-án ugyanolyan magyar pénz verésére adott engedélyt Zrínyi Miklósnak Grazdanskóban, mint a többi verdében. Okmányok azt bizonyítják, hogy Zrínyi a pénzverés jogát 1532. május 15-én átengedte két laibachi polgárnak. Pénzverést legkésőbb 1534-ig folytathatott, mert 1534 tavaszán említik az okmányok nevét utoljára. 1533 után már nem is fordul elő több Zrínyi-címeres veret.

Fia történelmünkbe a "szigetvári Zrínyi"-ként vonult be. Minden bizonnyal 1508-ban született, így nem valószínű, hogy mint gyermek, vagy akár később, mint 21 éves ifjú pénzverési jogot kapott volna. Befolyása és hatalma is csak 1539 után nőtt meg.

További szempont lehet, hogy a kérdéses érmeken szereplő címerábrázolásban csak a sasszárny szerepel, míg a szigetvári Zrínyi Miklóst ábrázoló metszeteken a címerpajzsban a szárny mellett mindenütt körbástya is látható, mégpedig a Hampó család csáktornyai birtokainak megszerzése megörökléseként.

E fenti rövid áttekintés után tehát mi is bátran állíthatjuk - a két jeles numizmatával együtt -, hogy a Zrínyi-érmek *nem* a szigetvári hős, hanem apja, az 1534-ben elhunyt Zrínyi Miklós nevéhez fűződnek.

Soós Marianna

HIDEGSÉG (Sopron megye) DEMOGRÁFIAI VISZONYAI A XVII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A falutörténet dióhéjban

Hidegség a *Fertő* déli partján, Soprontól 14 km-re, Győr-Moson-Sopron megyében helyezkedik el. Területén kőkori leleteket találtak régészeink, római telep azonban nem volt a falu helyén. A honfoglaláskor Sopron vármegyének a nyugati hegységek lábáig és a *Fertő*, a *Hanság* déli határáig terjedő része a *Harkák törzsének*, a *Kér-törzsnek* a szállásbirtokai közé tartozott. István király alatt a Kisalföldön az alföldi magas népességi értékeket találjuk. Sopron vármegyében a legtöbb birtok felett a harkák nemzetségének bukása után a besenyő eredetű *Osli-nemzetség* rendelkezett. Hidegség első okleveles előfordulása 1274-re tehető.

A XIII. század végén, a XIV. század elején már állandó települési helyről beszélhetünk, melyen határozottan szétválasztható volt a házhely, a föld és a közös legelők. A Hunyadiak korabeli Hidegségről annyi az ismeretünk, hogy 1454-ben *Kertesi Vytracher Konrád* és *Hofy Gyles* kirabolták és felperzselték. Az úrbériség korában Sopron megye területén három nagy uradalom birtokosa volt az Esterházy hercegi hitbizomány: kapuvári, süttöri és kőszegi. 1671-ig a falu a *Nádasdyak* kapuvári uradalmához tartozik. A kincstár elkobozza és 1677-ben *Draskovics Miklós* kapja adományként. 1711-től pedig a *Széchenyi-család* tulajdona. Az első hivatalos népszámlálás (1783) szerint 404 a falu lélekszáma.

Számos község és város a rajta átfutó folyóvízről kapta nevét. A folyóvíz neve Dunántúl egyes nyelvjárásaiban *séd* volt. A folyóvizet gyakran hőmérsékletéről nevezték el. Így tehát a bizonyos patak neve *Hidegséd* (hideg patak) volt. Ezt a nevet vette át a melléje települt falu. A név "séd" tagja aztán idővel elavult, és a népetimológia "értelmesítette" a nevet.

2. Demográfiai összefüggések

Kutatásunk kiindulópontjai a *házasságkötések* voltak. Feldolgoztunk minden 1758. szeptember 3. és 1780. május 2. közötti házasságkötési adatot. A kapott 60 házasságkötésből azonban 14-ben nem találtuk meg egyik fél halálozási adatát sem. Ezeket most kiiktattuk a vizsgálódásból, de a továbbiakban tervezzük ezen adatok feldolgozását is.

Ha az első házasságkötőket egybevetjük az újrَاهázasulókkal, azt tapasztaljuk, hogy az első házasságkötések a férfiaknál és a nőknél 30,8 %-ban 24 éves kor előtt történnek. Az újrَاهázasulók a férfiaknál 25 éves korban következnek. Az első szülésben a nők sokszor meghaltak, ezért kényszerültek a férfiak korán újrَاهázasodni. A nők esetében ez csak 40 éves kortól következik be.

A férfiak házasságkötési szokásainál meg kell állnunk. Ugyanis egy olyan - kifejezetten Nyugat-Dunántúltra jellemző - érdekes összefüggést figyelhetünk meg, amely sem a Tiszántúlon, sem pedig a Dunántúl keleti felén nem észlelhető. Vagyis az, hogy *a férfiak későn házasodnak*. Az országos átlagtól eltérően igen kevesen kötnek házasságot 21 és 24 év között, csupán 20,5 %. Magas azon férfiaknak az aránya, akik 30 és 39 év között lépnek első ízben házasságra: 33,3%. Valószínűsíthető, hogy a férfiak kései házasságkötése a születésszabályozás egyik módja. Hasonló tendenciára bukkanunk a nők esetében is. Ugyanis magas a 25 és 29 év közti házasságkötések száma 20 %. A kérdés vizsgálatát itt lezárni azonban nem szabad. További vizsgálódásaink központja kell legyen, hogy a férfiak esetében a *iuvenis*, a nőknél pedig a *virgo* bejegyzés megtörtént-e. Ki kell szűrnünk ugyanis a második házasságkötések idesorolását.

Az országos egybevetés korábbi feltételezésünket támasztja alá. *Hidegségen* a férfiak csupán 2,2 %-a lép házasságra 20 évnél fiatalabb nővel, *Csurgón* 35,3 %, *Endrődön* 12 %, *Hajdúnánáson* - legközelebb a hidegségi arányhoz - 9 %. 20 és 24 éves kor között hasonló korú nővel *Hidegségen* a férfiak csupán 28,3 %-a, *Csurgón* 38,5 %-a, *Hajdúnánáson* 42 %-a és *Endrődön* 60 %-a lépett házasságra. A 25 és 29 év közti férfi hasonló korú nővel 28,3 %-ban köt házasságot, *Csurgón* jóval kevesebb 8,3%-ban, *Endrődön* pedig csupán 6,0 %-ban. A születéskorlátozás tehát ismert volt vizsgált falunkban, mégpedig a kései házasságra lépés formájában.

A házasságkötések időny hullámmzását három időmetszet alapján vizsgáltuk: 1720-1735, 1759-1768, 1769-1779. Az 1720 és 1735 között kötött 25 első házasságkötés közül 24-et februárban kötöttek (96,0 %), a maradék egyet pedig áprilisban (4 %). Az 1759 és 1768 közötti időszakban az összes 27 első házasságkötés közül a legtöbbet, 15-öt (55,6 %) februárban, illetve 9-et (33,3 %) januárban. Ez összesen 88,9 %-ot jelent. A megmaradt házasságkötések április, május és szeptember hónapok között oszlanak meg. Ez esetenként 3,7 %. 1769 és 1779 között csupán 18 házasságot kötöttek. Ebből 8-at (44,4 %) februárban, 5-öt (27,8 %) januárban. Vezet tehát a két téli hónap, a maga 77,2 %-val. Megemlítenő természetesen a két áprilisi és két júniusi házasságkötés, valamint az egyetlen augusztusi is. (11,1 %, 11,1%, és 5,6 %). Meglepő a kirajzolódott tény, mely szerint *Hidegségen* az őszi hónapokban (októbertől decemberig) nem kötnek házasságot. Eltérően a *csurgói* 46,1 %-tól, a *hajdúnánási* 48,0 %-tól, falunkban

nem figyelhető meg a januári dominancia. Ha a XVIII. századról beszélünk, kétséget kizáróan azt véljük hinni, hogy legnagyobb értéknek az emberi életet tekintették, hisz a kisgyermek segít az otthoni munkákban, a ház körüli teendőkben, mezei munkákban. A magyar nyelv sem véletlenül nevezi a gyermeket áldásnak. Vizsgálódásaink alapján azonban a jelen századunkra jellemző családtervező születéskorlátozásról már a XIX. század második felében is beszélhetünk.

Ha a megszületett gyermekek száma az első vagy a második gyermek születésére koncentrálódik, akkor nagyfokú születéskorlátozást feltételezhetünk. Míg Hidegségen az összes megszületett gyermek közül 21,9 % elsőszülött, addig Endrődön csak 11,3 %, Hajdúnánáson 18,1 %. (Magyarországon 1980-ban született gyermekek 45,5 %-a elsőszülött volt!)

A második születéseknél tapasztalatunk hasonló. Hidegségen 19,0 %, Endrődön 11,3 %, Hajdúnánáson 16,5 %, Csurgón pedig 17,9 % az arány.

Ezen adatok tükrében megállapítható, hogy nagyobb mértékben a férfiak, kisebb mértékben a nők későbbre halasztották házasságkötésüket. Hidegségen elenyésző azon családok száma, melyekben 6 gyermeknél több született.

A halálozások idényhullámozása szerint legjárványosabb hónapnak az augusztusit kell tekintenünk. Ennek hátterében rossz higiéniai körülmények, mosatlan gyümölcs és különböző fertőzések állhatnak. A legújabb szakirodalom a belfertőzésekben találta meg a nagyszámú halálozás okát. Az okok közé sorolandó a XIX. század utolsó évtizedeiben a *béllob*. Hidegségen az elhunytak 16,1 %-a augusztusban halt meg 1720 és 1734 között, 1758 és 1801 között pedig 11,6 %-a. Hasonlóan magas a halandóság Endrődön 1820 és 1884 között 13,7 %. Az augusztushoz kapcsolódik magas arányszámával a július is. 1720 és 1734 között Hidegségen 11,3 %, 1758 és 1881 között 8,6 %. Endrődön 1820 és 1884 között pedig 12,1 %. Megemlítendő a szeptemberi magas arányérték is. Magas a halandóság emellett a két téli hónapban, januárban és decemberben. Mindenütt 10 % felett van az arány. A harmadik halálozási periódust a mi falunkban nem tudjuk kimutatni. Ez pedig március, a kitavaszkodás hónapja. Kevés vitamint fogyasztanak az emberek, elfogy a zsír, kezd kifogyni a liszt. 1720 és 1734 között Hidegségen e hónapban 6,5 % az elhunytak aránya, ám az 1758 és 1881 közötti időszakban már 9,4 %. Endrődön 1771 és 1882 között pedig még nagyobb: 11,0 %.

(A szerző - 1990-es helyi TDK-n I helyezést elért - dolgozatának a BELVEDERE számára készített összefoglalása.)

Rózsa Csilla:

LÁTOGATÁS NAGY BÁLINT BOGNÁRMESTERNÉL

Az egykor híres szentesi kopjafafaragás ma már utolsó művelője *Nagy Bálint bácsi*. Őt látogattam meg Wesselényi utcai házában, ahol műhelyében beszélgettünk.

A műhely látványa külön említést érdemel: belépve csodálatos rend és tisztaság fogad, a mester által - a mai napig - használt szerszámok körben a falakon példás sorokban vannak felakasztva.

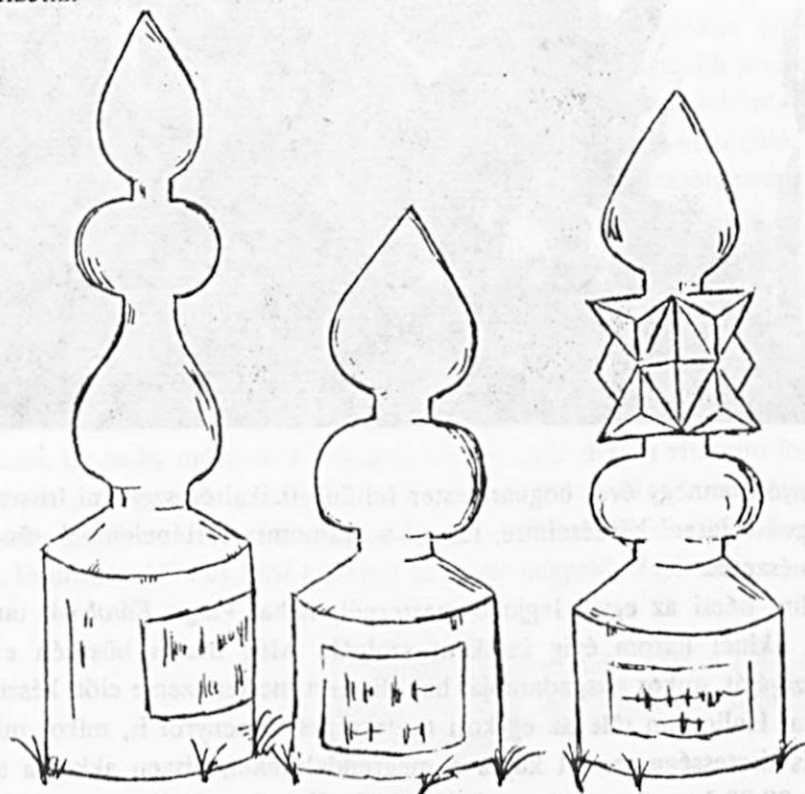
A nyolcvannégy éves bognármester feltűnő fizikai és szellemi frissességgel, mosolyogva válaszol kérdéseimre, hiszen a számomra történelemnek tűnő téma neki természetes.

Bálint bácsi az egyik legjobb mesternél, néhai *Varga Károlynál* tanulta a szakmát, akinél három évig inasként szolgált. Még ma is büszkén emlegeti mestervizsgáját, mikor vizsgadarabját hat elismert mester szeme előtt készítette el - kiválóra. Hallottam tőle az egykori tisztességes versenyről is, mikor mindenki tudása és tisztessége szerint kapta a megrendeléseket, hiszen akkor a szentesi emberek 28-30 bognármester munkája közül választhattak. E verseny mindenkit

pontos és hibátlan munkára sarkallt. Ma már ezeknek a mestereknek nagyrésze meghalt, munkájukat nagyobb üzemek pótolják.

Ezek után megkértem a mestert, hogy - mint a szakavatott ismerője - beszéljen nekem a *szentesi gombosfákról*. Bálint bácsi elmondta, már nem is igen emlékszik, hogy mikor rendeltek tőle utoljára ilyen faragott fejfát. Mára itt Szentesen is mindenki a tartósabb műköből készítetteti a síremlékét. Annak idején pedig Bálint bácsi gyönyörű kopjafákat faragott, még Amerikába, Angliába és Ausztriába is jutott belőlük egy-egy példány.

A szentesi gombosfák az országban fellelhető fejfák külön csoportját alkotják. A gombosfák között igazából nincs lényeges különbség, tulajdonképpen kis változtatással valamennyi felépítése azonos. Az ország több más vidékétől eltérően magasságuk, vastagságuk semmilyen szimbólikus jelentéssel nem bírt, csupán attól függött, hogy kinek mire volt pénze. Ezek a fejfák általában 0,8-2,5 métereseek. A legtartósabb sírjelek akácból esetleg tölgyből készültek, így kis gondozással még száz évig is állhatnak. A mester úgy emlékszik, hogy annak idején 20-30 pengőt kapott egy-egy rönk kidolgozásáért. Hosszabb szöveget, sírverset nemigen véselt a fába, sőt szegényebb megrendelőknek rövidített (született = sz; meghalt = mh.), hogy a fejfa kevesebbe kerüljön, mert a betűkért darabonként kellett fizetni.

A gombosfának *három fő része* van:

1/ legalsó, faragatlan rész: ami a földbe kerül

2/ középső rész: négyzetes vagy kerek keresztmetszetű, ide kerül a felirat

3/ felső rész: a különböző faragott elemek variációja után mindig egy elnyújtott körtealakkal zárul, melyet hagymaformának vagy gombnak is szoktak nevezni. Innen ered a gombosfa elnevezés. A díszítő faragásokat egy-egy közbeiktatott nyakrész választja el egymástól.

A parasztember gondolkodására vall, hogy a legfelső hagymaforma praktikus is egyben, mert így az eső könnyebben lecsorog a csúcsáról és később korhad el a fa. Szentesen a faragott forma nem utal az elhunyt nemére, a helyi jelleget csupán a legfelső csúcsos forma adta meg. E sírjeleket vagy fekete olajfestékkel kenték be, vagy meghagyták a fa eredeti színét.

Végül a mester megmutatta kedves szerszámaint: a faragóbaltát, gyalut, névvágó vésőt. Ő egész életében dolgozott, még a háború ideje alatt is műhelyparancsnokként tevékenykedett. Ma is munkájából él. Megrendelés szerencsére még akad, hiszen a jó mesterre a mai világban is szükség van. Búcsúzóul megláthattam a nagy becsben tartott mesterlevelet és a kiváló minősítést bizonyító okleveleket.

Ezúton is köszönöm Bálint bácsinak, hogy olyan kedvesen fogadott és szívesen válaszolt kérdéseimre.

OLVASÓINKHOZ!

Bizonyára föltűnt olvasóinknak lapunk megváltozott mérete. Erre a - reméljük előnyös - változásra nyomdatechnikai okok miatt, valamint a jobb kezelhetőség érdekében volt szükség. Reméljük, lapunk új külseje megnyeri olvasóink tetszését, és a továbbiakban is örömmel forgatják a Belvederét.

Továbbra is várunk minden - a lapunk profiljához illeszkedő - írást a közel- és távolmúlt történelméből. Az anyagokat kérjük a Történelem Tanszék könyvtárába, a Hallgatói Irodába, vagy személyesen a szerkesztőkhöz eljuttatni.

Természetesen várjuk azoknak a hallgatóknak a jelentkezését is, akik szívesen vennének részt lapunk szerkesztésében.

A szerkesztők

Téka

Robert Merle:

SZENVEDÉLYES SZERETET

Merle nagy sikerű történelmi regényfolyamának ez a soron következő, ötödik, utolsó előtti kötete. Önmagában is érthető, kerek regény, főhőse köti össze a többivel, Pierre de Siorac, a reneszánsz típusú katona-polgár-értelmiségiarisztokrata figura, aki mindenütt ott van, ahol Franciaországban ez időtájt történelmet csinálnak, úgyhogy részletesen értesülünk Guise herceg meggyilkolásáról, III. Henrik és Navarrai Henrik kibéküléséről, Párizs ostromáról és az iszonyú párizsi éhínségről, s végül annak az egységes országnak a megszületéséről, amelyet a mai világ Franciaországnak ismer. A regény amúgy is magával ragadó nagy sodrú iramát középkorisan hátborzongató epizódok is élénkítik, valamint a szigorú erkölcsű hugenotta úr megszámlálhatatlan szerelmi kalandja.

Irving Stone:

A GÖRÖG KINCS

Irving Stone, számos nagy sikerű életrajzi regény írója, jó érzékkel választotta könyve tárgyául Henry Schliemann valóban nem mindennapi életét és egyéniségét. Schliemann, német származású kereskedősegéd, aki Oroszországban és Amerikában milliomos lett, ötven felé járva úgy döntött, hogy vagyonát a homéroszi Trója kiásására fordítja. A török nagyvezír engedélye, az ásók és talicskák mellé még egy nélkülözhetetlen kelléket is be kívánt szerezni ehhez a munkához: egy szép és fiatal görög feleséget. Stone regénye a mindeddig egy bőröndbe zárt családi levelezés alapján meséli el, hogy talált rá Schliemann műzsájára és munkatársára, a tizenhét éves Sophia Engasztromenoszra, majd hogyan találtak rá együtt: a zseniális, megszállott, autodidakta régész és tehetséges tanítványa Priamosz kincsére Trójában, majd a műkénei királýsírokra. A nem mindennapi házasság s a rengeteg nehézségen és gáncsoskodáson diadalmaskodó, korszakalakító felfedezés történetét az író hitelesen, ugyanakkor regényes lendülettel eleveníti meg.

(A könyvek megvásárolhatók a Hallgatói Irodában.)

Anekdotakincs

A zenedíj

Francisco Gómez spanyol költő haldoklott. Barátai figyelmeztették, hogy végrendeletében nem intézkedett a zenészekről, akik majd a temetésén muzsikálnak.

A haldokló felnyitotta egy pillanatra a szemét, és így szólt:

- Fizesse a zenét az, aki hallgatja!

Ezzel a fal felé fordult, és - meghalt.

A házasságról

Leone Allastius, a neves tudóst megkérdezte X. Ince pápa, miért nem nőül meg.

A tudós így válaszolt a pápa kérdésére:

- Azért, hogy bármikor kolostorba vonulhassak, ha szerzetes akarok lenni.

A pápa meglepődéssel nyugtázta a kijelentést:

- Ez derék dolog. De hát akkor miért nem lép be valamelyik szerzetbe?

Allastius ártatlan arcot vágva felelt:

- Hogy bármikor megnősülhessek.

Étvágy és gondolkodás

Schopenhauer nagy étvágyú ember volt. A frankfurti Englischer Hof-ban az egyik vendég a filozófus füle hallatára gúnyosan jegyezte meg:

- Ez két ember helyett eszik!

Schopenhauer kurtán így válaszolt:

- De kettő helyett gondolkodom is.

Péntek

G. B. Shaw-tól megkérdezte valaki:

- Hisz-e abban, hogy az, aki pénteken nőül meg, egész életében boldogtalan lesz?

Az fró nyugodtan válaszolta:

- Feltétlenül hiszek benne. Miért lenne a pénteki nap kivétel?

A dilettáns és a zseni

Shaw mondotta:

- Ismertem egy megátalkodott dilettánst, aki ugyancsak ügyes ember volt. Olyan hülyének tette magát, hogy sokan azt hitték róla: zseni.

PROCONTROL ELECTRONICS LTD

AMERIKAI - MAGYAR VEGYESVÁLLALAT

6720 Szeged, Széchenyi tér 8.

Tel: (62) 24-711 Fax: (62) 14-477

ajánlata

csak iskolák részére

10% engedményt biztosítunk a nálunk vásárolt

SHARP fénymásológépeink árából!

SHARP Z-30 hordozható fénymásológép 75.000,-

• Másolat mérete: A/4 • Másolási lépték: 1:1 •

SHARP Z-70 fénymásológép 135.000,-

• Másolat mérete: A/4-ig • Másolási lépték: 1:1,24, 1:1, 1:0,8, 1:0,7 •

SHARP SF 7300 fénymásológép 149.000,-

• Másolat mérete: B/4-ig • Másolási lépték: 1:1 •

SHARP SF 7700 fénymásológép 199.000,-

• Másolat mérete: A/3-ig • Másolási lépték: 1:1 •

SHARP SF 7750 fénymásológép 225.500,-

• Másolat mérete: A/3-ig • Másolási lépték: 64%-tól 154%-ig •

Áraink a 25% ÁFA-t nem tartalmazzák.

Kívánságukrarészletes katalógust küldünk, várjuk szíves érdeklődésüket.

*SHARP márkaszervizünk biztosítja az egész ország területén a
garanciális és garancián túli javításokat, a folyamatos
tartalékalkatrész és kellékanyag ellátását.*

Megrendeléséhez kérjük mellékelje ezt a szelvényt!